

МОВА – МІФ – ФОЛЬКЛОР

УДК 81:801.61:398

Лінгвофольклористика як новий напрям філологічної науки

Тетяна БЕЦЕНКО

Доктор філологічних наук,
професор кафедри української мови
Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка
40027, м. Суми, вул. Роменська, 67
E-mail: becenko@rambler.ru

У статті зроблено спробу з'ясувати поняття “лінгвофольклористика”, визначити її мету, завдання, об'єкт дослідження як галузі науки. Описано термінологічний апарат науки про мову фольклору. Розглянуто проблематику, окреслено основні напрями дослідження. Обґрунтовано доцільність виокремлення зазначеного напрямку наукових пошуків. Підставою для того, щоб уважати мову народної творчості самостійним відгалуженням наукових студій, стверджує мовознавець, є чітке бачення її об'єкта і предмета дослідження, завдань, проблематики і напрямків їх наукового осмислення. Терміноапарат лінгвофольклористики здебільшого сформовано на базі досліджень народнопоетичної творчості. Наукові пошуки в означеному напрямку слугуватимуть комплексній розбудові національно-мовних наукових студій.

Ключові слова: лінгвофольклористика, мова фольклору, жанри, народна словесність, фольклорно-пісенні засоби (тропи, формули, конструкції, елементи, структури, символи).

Українське мовознавство сьогодні перебуває на стадії поглибленого оновлення, чому підтвердження – прагнення до виокремлення в самостійний напрям лінгвістичного аспекту дослідження фольклорних текстів, що зумовлено активною науково-пошуковою діяльністю вчених і значними здобутками у цій галузі. У свою чергу виникає потреба сформулювати засадничі положення означеного напрямку лінгвістичних студій. Це дасть змогу чітко визначити парадигму лінгвофольклористики як науки, окреслити пріоритетні аспекти наукових пошуків, максимально і вичерпно вказати на шляхи науково-дослідних розвідок, засвідчить можливі міждисциплінарні зв'язки з іншими філологічними та гуманітарними галузями.

Мові усної народної творчості в україністиці присвячені праці О. Потебні, П. Житецького, І. Огієнка, Л. Булаховського, В. Ващенко, А. Коваль, С. Єрмоленко, К. Шульжук, А. Поповського, В. Чабаненка, В. Жайворонка, Л. Мацько, І. Матвіяса, А. Мойсієнка, Н. Данилюк, О. Сімович, Н. Журавльової, Т. Беценко, Н. Колесник та ін. Останніми дослідженнями із лінгвофольклористики стали докторські дисертації Н. Данилюк (монографія “Поетичне слово в українській народній пісні” (2010)) та Т. Беценко (монографія “Текстово-образні універсалії думового епосу: структура, семантика, функції” (2008)). Про доцільність виокремлення лінгвофольклористики висловив думку О. Хроленко – дослідник мови фольклору, професор Курського державного університету (Росія). Учений запросив до співбесіди та дискусії про те, якою повинна бути нова галузь знань. Дослідник спробував окреслити парадигму лінгвофольклористики.

Вважаємо: сьогодні необхідно конкретизовано сформулювати специфіку науки про мову народної творчості, представити основні положення та вказати на

ключові напрями досліджень, поки що не було запропоновано. Відтак маємо на меті створити підґрунтя для подальших розвідок у цьому напрямку.

Мета нашого дослідження – визначити і схарактеризувати поняттєве коло, основу проблематику та завдання лінгвофольклористики як самостійного напрямку сучасної науки.

Актуальність дослідження вбачаємо у необхідності систематизації матеріалу з означеної галузі, у докладному описі різнорівневих засобів текстової організації фольклорних творів, у встановленні глибинного взаємозв'язку мови народної творчості (у жанрових варіантах) із сучасною літературною мовою; виокремлений ракурс дослідження матиме теоретичне та практичне значення, засвідчить і генезу та динаміку нашої мови, і динаміку фольклорної мовотворчості у різножанровому вияві, що є безпосереднім ґрунтом, джерелом та способом і засобом реалізації мовної/мовленнєвої (лінгвальної) діяльності етномовоносіїв.

Термін фольклор (із англ. – народне знання, народна мудрість) (синоніми: народна словесність, усна народна словесність, народна уснословесність) сьогодні вживають як назву “неписаної народної літератури, мистецтва народного слова, сукупності різних видів і жанрів народної творчості: пісень казок, легенд, переказів, приказок, загадок, прислів'їв, анекдотів, замовлянь, театральних сценок тощо” [20, с. 396]. Справедливо і точно треба також розуміти фольклор “не тільки як усне словесне мистецтво народу”, а й як духовну творчість у поєднанні з матеріальною, із урахуванням елементів побуту, знарядь праці, особливостей побудови житла тощо [14, с. 17], як словесно-музично-хореографічні форми колективної народної творчості, ще конкретніше – як творчу діяльність народу взагалі, що охоплює поезію, музику, театр, танець, архітектуру, художнє і декоративно-прикладне мистецтво, народні промисли, народний побут (медицину, харчування та ін.), тому, очевидно, й існують терміни фольклор словесний, фольклор музичний, фольклор обрядовий, фольклор ігровий, фольклор танцювальний, фольклор драматичний. Мова при цьому виступає засобом позначення та передачі усіх найрізноманітніших фактів народної дійсності. Тому виникає потреба виокремлення лінгвофольклористики – спеціального напрямку мовознавчих студій, пов'язаних із народною (етнічною) дійсністю, що засвідчена у різних формах. Відповідно мова фольклору, мова народної творчості – доволі складні та неоднозначні поняття (наприклад, мова народної пісні і мова народної весільної обрядовості постають різними фактами національної дійсності, через те потребують різних підходів у дослідженні).

Аналіз фольклористичних і лінгвістичних праць, присвячених мові народної творчості, привів до висновків про неефективність використання і суто фольклористичного, і суто лінгвістичного підходу до опису фактів мови народної творчості. Поступово ставало зрозумілим, що вивчення мови фольклору повинно стати предметом спеціальної філологічної дисципліни, яка і була названа лінгвофольклористикою. Термін лінгвофольклористика запропонував у 1974 р. О. Хроленко. Цей термін позначав суть підходу до вивчення мови усної народної творчості: 1) виявлення місця і функції мовної структури в організації фольклорного твору; 2) інтегрованого використання лінгвістичних і фольклористичних методів дослідження.

Отже, лінгвофольклористика – міждисциплінарна галузь гуманітарної (філологічної) науки, що вивчає різнорівневі особливості мовноструктурної, мовностилістичної, художньо-образної організації текстів усної народної творчості; закономірності фольклорного стилетворення; мовностильову структуру фольклорного різновиду художньої творчості як колективної естетичної інтелектуальної діяльності етномовців.

Лінгвофольклористику, вважаємо, не треба розглядати вузько: тільки як мову фольклорних текстів. Навпаки, на наш погляд, лінгвофольклористичні студії повинні охоплювати весь арсенал мовних одиниць, використовуваних для називання реалій народного побуту, народних звичаїв, обрядів, повір'їв тощо. Тут, очевидно,

незаперечними постають тісні зв'язки лінгвофольклористики з діалектологією, лексикологією, етнолінгвістикою, лінгвокультурологією, лінгвокраїнознавством, етнографією та ін. Окремими напрямками можуть бути фольклорна ономастика (фольклорна топоніміка, фольклорна антропоніміка), фольклорна лінгвoseміотика, фольклорна семасіологія, фольклорна фразеологія, фольклорна лексикографія, фольклорна текстологія та ін. Сьогодні вже виокремлена фольклорна комунікація. Так само може бути виділена фольклорна ономасіологія, фольклорна лінгвокогнітологія, фольклорна лінгвогендерологія. Отже, лінгвофольклористика покликана об'єднати усі мовознавчі науки, так чи інакше пов'язані з дослідженням фактів народної (етнічної, національної) моводійності (національно-мовної картини світу), ментальної мовотворчості. Адже не можна заперечити, що зразками народної мовотворчості є і загадки, і замовляння, і лічилки, і чукікалки, і апокрифи, і пісні, і фразеологізми (справедливо, що автори посібника М. Лановик та З. Лановик "Усна народна творчість" (К., 2006) подають розділ "Пареміографія"), і народні найменування рослин. (Сама собою виникає проблема мовотворення народних найменувань рослин, що не була предметом спеціальних наукових розвідок, зокрема ономасіологічних тощо (напр., цікаво, чому *дивина* – також *коров'як*, *медвежаче вухо*, *царська свічка*, *акулинка*, *гадинник*, *дрябчак*, *кадило*, *котячий хвіст*, *лучинник*, *свічі* [18, с. 374], а *очиток* – *жива вода*, *заяча капуста* [18, с. 58], *чебрець* – *Богородицька трава*, *богородичний чепчик* [18, с. 17], *звіробій* – *Божа Трійця*, *Божа травка*, *бождеревок та ін.* [18, с. 18]).

У сучасних лексикографічних джерелах термін лінгвофольклористика поки що відсутній. Замість нього вжито терміни *мова фольклору*, *мова жанрів народнопоетичної творчості* (і то не для позначення нової галузі науки). Пор.: *мова фольклору* – "мова усної народної творчості (пісень, казок, легенд, приказок і прислів'їв, замовлянь, заклинань та ін.), що своєю лексикою, фразеологією, граматиною, фонетикою засвідчує існування глибинного коріння національної мови" (11, с. 153); "мова жанрів народнопоетичної творчості, в якій відображений досвід колективної творчості певного етносу чи нації, втілений у морально-естетичних моделях, художніх традиційних формулах (типові зачини та кінцівки народних казок чи дум, постійні епітети, тавтологічні звороти тощо)" [12, с. 60]. Хоча, однак, вважають, що "мову фольклору вивчають лінгвофольклористика, історія поезики, семіотика письменства, літературознавство" [15, с. 60]. У цьому ж джерелі далі відзначено, що предметом їх вивчення є національно-мовна картина світу, представлена, зокрема, в синонімічних рядах, антонімічних парах, різноманітності виражальних засобів, народнопоетичній фразеології, народній символіці та ін. [15, с. 60].

Об'єкт лінгвофольклористики є мовноструктурна, художньо-образна організація фольклорного тексту, його стильовий і стилістичний аспекти, специфіка мовотворення фольклорного стилю як різновиду художнього, лінгво-естетична, лінгвопоетична колективна діяльність етномовців як особлива царина національної уснословесної творчості, фольклорна комунікація в аспекті мовотворення, словесно-образного моделювання, лінгвoseміотична система різножанрового фольклорного континууму, **предметом** – різнорівневі мовні засоби (фонетичні, словотвірні, лексичні, граматичні), мовнообразні одиниці, що формують текстовий континуум творів народної словесності, лінгвoseміотичні знаки фольклорної стилесистеми, різножанрові та різнорівневі етномовні одиниці як засоби фольклорної комунікації.

Основними **завданнями** лінгвофольклористики вважаємо:

- обґрунтування положення про системний характер мови фольклорних пам'яток: встановлення фактів системності, спостереження за способами реалізації системності, дослідження механізмів дії системності у мові фольклору;
- з'ясування специфіки використання, реалізації, функціонування мови як організму (як системи систем, як універсальної системи передачі інформації) в аспекті різнорівневого структуротворення фольклорних зразків;

- розгляд мови фольклорних зразків (узагалі – фактів мови фольклорної дійсності) як специфічного семіотичного континууму;
- обґрунтування факту динаміки мови фольклору, що виступає закономірним чинником її життєіснування, суспільного вжитку, ґрунтом та засобом для реалізації творчого потенціалу етномовоносіїв;
- аргументований доказ факту універсальності мови фольклорних пам'яток як феноменального явища колективного художнього мовотворення/моводіяльності: з'ясування специфіки фольклорної мовної універсальності, механізмів її дії, аналіз лінгвістичних і позалінгвістичних способів, засобів і різновидів реалізації тощо;
- різноаспектний опис фольклорної семантики, фольклорного словотвору та фольклорної граматики уснословесних пам'яток;
- інтерпретований мовностильовий і мовностилістичний аналіз фольклорних текстів як національно-естетичних зразків колективного генія – народу;
- визначення статусу фольклорного стильового різновиду мови в системі її стилів.

Крім основних, визначаємо низку конкретніших завдань, що впливають безпосередньо з вищезазначених, а саме:

- аналіз фонетичних, лексико-морфологічних, синтаксичних особливостей текстів усної народної творчості в діяхронії та синхронії;
- опис архітектоніки текстової організації творів усної народної словесності (текстотвірних одиниць зовнішнього – структурно-композиційного рівня);
- характеристика поетичного словника текстів усної народної творчості: опис мовнообразних одиниць (тропів), з'ясування закономірностей їх творення та функціонування;
- виявлення та аналіз діалектних одиниць, зафіксованих у фольклорних текстах різних жанрів; спостереження за особливостями функціонування діалектних явищ у фольклорних текстах; осмислення ролі діалектного континууму в аспекті текстотворення фольклорних зразків;
- з'ясування специфіки варіативності фольклорного тексту в лінгвістичному аспекті та ролі мовноструктурних, мовнообразних засобів у забезпеченні існування варіантів текстів певного жанру;
- визначення закономірностей текстотворення мовностильового континууму різножанрових фольклорних творів;
- опис синтаксичних конструкцій, використовуваних для творення фольклорних текстів різних жанрів;
- осмислення особливостей впливу мови фольклору на формування української літературної мови, її нормативної бази;
- устанавлення специфічних ознак фольклорного стилю як окремого, автономного у межах художнього стилю;
- здійснення етимологічного аналізу окремих груп лексики (окремих лексичних одиниць), характерних для фольклорних текстів;
- розробка лінгвофольклористичної лексикографії;
- опис терміноапарату лінгвофольклористики;
- дослідження зв'язків лінгвофольклористики з іншими галузями філологічної та нефілологічної науки;
- з'ясування ролі фольклорного компонента у формуванні ідіолекту письменника, у становленні національно-мовної особистості митця;
- спостереження за специфікою естетики мови фольклорних пам'яток (мовними засобами створення естетики, особливостями реалізації естетичного змісту, можливостями фольклорної естетики як складника етностетики); окреслення естетичного потенціалу фольклорного слова як словесно-образного феномену колективної мовотворчості;

- опис лінгвосеміотичної системи фольклорного дискурсу як специфічного знакового етнокоду;
- спостереження за способами та засобами здійснення/реалізації фольклорної комунікації як особливої етномовної, етнокультурної, етноестетичної діяльності.

Отже, лінгвофольклористика як галузь наукових знань покликана вивчати різнорівневі мовні особливості побудови текстів народної творчості, їх архітектоніку, специфіку художньо-образної організації.

Лінгвофольклористику вже можна вважати науковою і навчальною дисципліною, у якій склалися тісні зв'язки з іншими науками: мовознавчими – діалектологією, історією мови, стилістикою, теорією тексту, лінгвостилістичним аналізом тексту, етнолінгвістикою, лінгвокультурологією, лінгвокраїнознавством, з іншими гуманітарними науками – етнографією, етнологією, фольклористикою, фольклорною текстологією. Більше того, сама лінгвофольклористика вже має окремі галузі: виокремлюють кроскультурну лінгвофольклористику (займається порівнянням фольклорно-мовних явищ, належних усній народній творчості двох і більше етносів) та музикальну лінгвофольклористику (досліджує взаємозв'язки тексту і наспіву на всіх рівнях – від фонетичного до лексичного і показує способи членування тексту в різних пісенних жанрах (С. Нікітіна)).

Як окрема галузь лінгвофольклористика послуговується низкою термінів, що ще раз підтверджує її незалежний і самобутній статус у контексті інших наукових напрямів, а саме: *народна фразеологія, народнопісеннів символіка, народнопісенна традиція, народнопісенна формула, народнопісенний засіб, народнопісенний паралелізм, народнопісенні ремінісценції, народнопісенність, народнопоетичний лексика, народнопоетична номінація, народнопоетичне слово, народнопоетичний елемент, народнопоетичний епос, народнопоетичний символ, засіб, образ, фольклорний образ, фольклоризм, фольклорна мовностилістична традиція, фольклорна формула, фольклорна цитата, фольклорний елемент, засіб, колорит, компонент, мотив, образ, символ, фразеологізм, фольклорність, фольклорно-мовний елемент*. До терміноапарату лінгвофольклористики також відносимо терміни *колорит народнопісенності, колорит фольклорної ритмомелодійності мови, культурна конотація фольклорного слова, лірично-пісенний колорит, мовокраїнознавча інформація, народнопісенна мовна естетика, народнопісенна поетика та ін., народнопісенна норма, пісенна парадигма, пісенні форми, пісенний жанр та ін., традиційний поетичний словник, традиційні поетизми, традиційні образні засоби та ін., усталена фольклорна формула, усталене порівняння та ін.* Ключовими одиницями у складі термінів є поняття *фольклорний, народнопісенний, народнопоетичний, усталений, традиційний, канонічний*. Основним (стрижневим) вважаємо поняття *фольклоризм*. До фольклоризмів зараховують “народнопоетичні символи, слова-номінації народних обрядів, етнографізми, топоніми, історизми, які виконують вторинну функцію у мові художньої літератури” [11, с. 180]. Із літературознавчого погляду фольклоризм кваліфікують як “зацікавлення письменників усною народною творчістю, застосування її у літературному творі на різних функціональних рівнях: через запозичення, стилізацію, наслідування, переспів, цитування, центон, символічне переосмислення міфологемних реліктів [15, с. 539]. Термін фольклоризм увів у науковий обіг французький фольклорист П. Себійо (XIX ст.).

Потреба у лінгвофольклористичі як окремій галузі наукової творчості зумовлена власне її об'єктом і предметом дослідження та полягає в необхідності пізнання глибинної специфіки мови народної словесності, що відкриє можливості для осмислення природи фольклорного слова як закономірної реалії етнобуття – духовного та матеріального, слугуватиме джерельною базою для розбудови, розвитку творчої думки, творчої уяви. Пізнання світу загалом неможливе без пізнання мовної та водночас фольклорної картини світу. Отже, лінгвофольклористика – когнітивна за своєю сутністю.

Фольклорні тексти зумовлюють велику кількість питань проблемного характеру, кожне з яких може стати окремим напрямом наукового пошуку. Це, зокрема, семантика фольклорного слова-образу, морфеміка фольклорного слова, фольклорна лексикографія, фольклорна діалектологія, фольклорна граматики, фольклоризми в ідіолекті митця, кроскультурна лінгвофольклористика та ін.

Так, нині у мові існують слова *лад*, *ладен*, *ладити*, *ладитися*, *ладки*, *ладнання*, *ладнати*, *ладнатися*, *підладжувати*, *ладенький*, *ладо* та ін. Народнопоетичне слово *ладо* означає “пестливе називання чоловіка, дружини, дитини; коханий, любий” [4, с. 478]. В. Войтович подає назви *Ладо*, *лад*, *Ладобог*, *Лада*. *Ладо* – бог подружжя, родинної злагоди, шлюбу, кохання, усіляких насолод і добробуту. *Лада* – богиня світової гармонії, краси, любові; богиня шлюбу і веселощів, пов’язана із весільними та весняними обрядами [7, с. 271]. Відомі сучасні вислови: *між ними лад*; *злагода у родині*; *працюють злагоджено*. Постає запитання: чи існували в минулому слова *Лад*, *Ладо* із сакральним змістом (як власні назви) поряд із *лад*, *ладити* (як загальні найменування)? Які слова і з яким значенням є первинними? Чи вживалося слово *лад* із загальним значенням і в яких жанрах фольклору? Можливо, що відповіді на ці та подібні питання можна знайти, досліджуючи мову народної творчості.

Серйозно розпочато в українській лінгвофольклористичі дослідження фольклорної ономастики. Є суттєві результати в розвитку галузі фольклорної, зокрема народнописенної, антропоніміки (праці Н. Колесник). Подано спробу описати антропонімікон і топонімікон дум (Т. Беценко).

Перспективним вважаємо напрям фольклорної діалектології. Суттєвими у цьому плані є праці А. Поповського “Мова фольклору та художньої літератури Південної України XIX – початку XX ст.” (1988) та “Нормативні тенденції в мові фольклору Південної України XIX – поч. XX ст.” (1988). Дискусійним є питання про зв’язок фольклору з діалектним континуумом. Одні вчені наголошують на відносно наддіалектному характері мови фольклору [див. 11, 8 та ін.], інші – протилежної думки (О. Богословська та ін.). Уважаємо, що це питання ще потребує докладних студій. Діалектні вкраплення спостережені у мові народної творчості, на що вказують С. Єрмоленко, Н. Данилюк та ін. Однак важливо однозначно з’ясувати статус діалектизмів у різножанрових фольклорних текстах. Адже діалектний компонент почасти засвідчений у фольклорних текстах, наприклад: “*Мала баба одну дочку, / Катеринов звала*” [17, с. 279], “*Не їдну дівчину да гей, з ума зводить*” [17, с. 279], “*Позволь, позволь дівку Явдошку / Хоч на їден рік*” [17, с. 315].

Потребують уваги сьогодні в україністиці й етимологічні студії. Скажімо, дослідження етимології народнопоетичних антропонімів (*Байда*, *Подоланочка*, *Купайло*, *Марена*, *Івасик-Телесик*, *Баба Яга*, *Кий*, *Перун*, *Сварог*, *Сварожич* та ін.), топонімів (*Дунай*, *Савур-могила*, *Змієві вали* та ін.). Вимагають докладних етимологічних розвідок різні групи лексики: народні назви рослин (*дрік*, *полін*, *кропива*, *нехворощ*, *будяк*, *лопух*, *красолька*, *тирлич-трава*, *євшан-зілля* (*чебрець*), *шавлія*, *терен*, *ряст* та ін.); узагалі галузь народної медицини в лінгвістичному аспекті поки що не досліджена (напр., народні назви хвороб, народні засоби лікування тощо). Лексико-семантична система фольклорного дискурсу поки що, на жаль, не описана належним чином із використанням різноаспектних підходів.

Перспективним вважаємо напрям когнітивної фольклорної ономасіології, зокрема, дослідження механізмів, актуалізованих при творенні народних найменувань рослин (*безсмертник*, *зозулин черевички*, *собача кропива*, *нетреба*, *деревій*, *дев’ятисил*, *петрів батіг*, *невісточка*, *братки*, *деревій*, *молочай*, *череда* та ін.). Словник народних найменувань рослин засвідчує багатий арсенал синонімічних відповідей, напр.: *зозулинець* *салеповий* – *дремлик*, *зозуленець*, *зозулячі чобітки*, *зозулька*, *зезулька*, *зезулька*, *земляне серце*, *емійна трава*, *зозулин сльози*, *зозульник*, *кукушниця жіноча*, *люби-мене*, *любка*, *мокруха*, *ряст зозулин яд*, *яр* та ін. [18, с. 311]. Показово, що в

кожному випадку назовництва народний геній як мовотворець фіксував різні характерні ознаки, властивості рослини. Вивчення подібних мовомисленневих процесів становить першочергове завдання для адекватного, глибинного, суттєвого пізнання та виявлення дії етноментальних лінгвозаконів у флороназовництві.

Слушними будуть порівняльні ономасіологічні студії, адже в народних найменуваннях закодована культура етносу, етносвітогляд мовоносців (пор.: *душиця* (рос.) – *материнка* (укр.), *пастушья сумка* (рос.) – *грицики, мисочки, мішечки* (укр.)).

Мова народної творчості, без сумніву, слугуватиме невичерпним і цінним джерелом для з'ясування специфіки та особливостей вияву різнорівневих історичних змін (фонетичних, лексичних, морфологічних та ін.), матеріалом для спостереження за формуванням сучасних літературних норм, взаємозв'язку фольклорних текстів із діалектним середовищем, зрештою – підґрунтям для встановлення ролі мовної особистості (національно-мовної особистості) у фольклорному мовотворенні та текстотворенні.

Вимагає осмислення проблема мови фольклору як засобу комунікації, з'ясування специфіки фольклорного спілкування. У зв'язку з цим виник напрям фольклорної комунікації. Проблему фольклорної комунікації у Росії розробляє М. Венгранович. Фольклорна комунікація – природний, контактний тип комунікації, що “здійснюється при допомозі природних засобів (каналів інформації) – усного слова, міміки, жести та ін. в умовах живого (безпосереднього) контакту виконавця та слухача” [6, с. 606].

Як відомо, фольклорна комунікація здійснюється шляхом використання певного коду, зокрема, мови. Тут доволі суттєвим може видатися різнорівнева та різноаспектна характеристика коду – вербальних засобів комунікації та ін. Постає потреба у проведенні експериментів (наприклад, сприйняття колядок, щедривок чи інших пісень етнічними українцями за кордоном, з'ясування ролі мовного коду у цьому сприйнятті та ін.).

Мовна організація народної творчості слугує постійним глибинним джерелом наукових студій тому, що виступає свідченням зміни, руху, розвитку нашої мови як системи в цілому.

Невичерпні можливості мови народної творчості у плані трансформації фольклорного слова в ідіостилі письменника. Власне, народнопоетичний стиль виступає джерелом, первинним і базовим матеріалом для подальших переосмислень, виникнення авторських мовотворів, відтак – ґрунтом для не обмеженої в часі розбудови художньої мови. Проблеми індивідуально-авторської трансформації фольклорного слова присвячені розвідки С. Єрмоленко, Л. Пустовіт, Л. Козловської, Н. Данилюк, С. Бибик, Т. Беценко та ін. Однак ще не вивчені, не описані повною мірою шляхи і способи модифікації, варіювання, творчого використання фольклорних одиниць різних рівнів у конкретній авторській інтерпретації та обробці (таких досліджень в україністиці обмаль).

Не дослідженою є проблема аперцепції народного слова у художньому тексті. У такому аспекті розглядає потенціал фольклорно-пісенного слова А. Мойсієнко на прикладі мовотворчості Т. Шевченка. Аперцепція мислиться як досвід. Пізнавально-аперцепційний механізм знаходить свій вияв через текст на власне сприйняттєвому рівні. Декодування художнього тексту здійснюється з урахуванням різноманітного досвіду реципієнта. Фольклорний код міститься у генетичній пам'яті мовців і витлумачується автоматично (пор., наприклад, сприйняття поезії І. Драча “Лист до калини”). З'ясування природи цього коду, специфіки збереження/існування у словесно-знаковій одиниці та в пам'яті мовоносців і можливостей (шляхів, способів) декодування, вважаємо, може бути перспективним напрямом філологічних досліджень, виконаних на базі лінгвофольклористики.

Вартє уваги явище оказіоналізації у народнопоетичному континуумі, що засвідчує рухливість, багатогранність, гнучкість фольклорного – народнопісенного

словотворення. Пор., наприклад: “Да звів мене з *розумочку* та ще й чорноброву” [17, с. 279] або “Дай же, Боже, в полі урожай,/ В полі урожай – а в гумно *звожай*,/ А в гумні *хлібно*, в оборі *вбійно*,/ В домі *весільно*, на славу втішно” [19, с. 30]. Лексеми *розумочок*, *звожай*, *хлібно*, *весільно*, *вбійно* відсутні у тлумачному 11-томному СУМ. Узагалі фольклорний словотвір – специфічна галузь мовотворчості, стилістичної дериватології. В україністиці фольклорний словотвір представлений у розвідках О. Потебні, Н. Журавльової, С. Єрмоленко, Г. Сагач, Н. Данилюк, Т. Бещенко, Л. Михно та ін. Проте поки що бракує цілісних досліджень, присвячених означеній проблемі.

Окремим напрямом лінгвофольклористичних студій можна вважати фольклорну лінгвосоціотику. Проблему знаковості фольклорного слова порушили ще О. Потебня, М. Костомаров. На сучасному етапі знаки-символи фольклорного континууму розглянули З. Василько, С. Єрмоленко, Н. Данилюк, Л. Дяченко, В. Жайворонюк, В. Кононенко. Крім аспекту символічності, виділено ще естетичний і культурний компоненти фольклорно-пісенних знаків. Наприклад, фольклоризми С. Єрмоленко кваліфікує як мовно-естетичні знаки національної культури. Наприклад: *щастя-доля*, *срібло-золото*, *щука-риба*, *калина*, *явір*, *тополя*, *роса*, *криниця*, *дівчинька*, *козаченько*, *іти по воду*, *жито жати*, *поле орати*, *зійшов місяць*, *ворон кричє*, *сонце сходить*, *мед-вино пити*, *вітер віє-повіває*, *коло броду*, *на горі*, *у долині*, *біля хати*, *біля воріт*, *біла сорочка*, *чорна земля*, *руса коса*, *карі очі*, *зелене жито*, *білі руки* (*рученьки*), *біле тіло*, *ясне сонце*, *зелена трава*, *ясен місяць*, *ясна зіронька* та ін. Різнобічно глибокий матеріал містить словник-довідник В. Жайворонюка “Знаки української етнокультури” (2006). На думку автора, “етносимволіка слова, тісно переплітаючись з етносимволікою позначуваної ним реальї, стає основною підвалиною становлення особливих концептуальних мовних продуктів – етнокультурних концептів, або знаків етнокультури...” Учений зібрав, систематизував і описав етномовні одиниці – суто українські (по-іншому – народні) назви різних реальї національного буття: наприклад: *каблучка* (2006:265), *Йордань* (264), *окіян* (414), *оковита* (415), *дума* (206), *дуплянка* (207), *довбня* (191), *Дніпро* (190), *дідух* (188), *заручини* (237), *щедрий вечір* (654), *щедрик-ведрик* (655), *щедрівка* (655), *щедрування* (655), *черинь* (639), *характерник* (615), *тополя* (599), *сіножать* (543), *сірко* (543), *серпанок* (535) та ін. Як правило, це самотні найменування понять і предметів власне української дійсності. Їх опис становить неабиякий інтерес для пізнання специфіки, глибинних основ духовної та матеріальної культури народу. Такі етнознаки – цілі змістові комплекси, що фіксують історію розвитку етносу, його досвід в освоєнні довкілля, зрештою, відображають (кодуєть) у “згорнутій” формі картину світу і вже автоматично набувають статусу складників національно-мовної картини світу. Етнознак – доволі широке поняття, що об’єднує всі реальї народного життя; власне фольклоризми є лише їх окремим різновидом (разом із етнографізмами, діалектизмами, безеквівалентними лексичними одиницями, культуронімами та ін.). Дослідження етнознаків національної мовокультури якнайтісніше пов’язане з фольклором, точніше – із лінгвофольклористикою і, навпаки, аналіз фольклоризмів у багатьох випадках неможливий без врахування етнолінгвістичних студій. Знаки-етносимволи – невід’ємні, органічні складники національно-мовного континууму – і минулого, і сучасного.

Фольклорне текстотворення (фольклорна текстологія) – абсолютно не розвинена галузь українських наукових студій. Відомі дослідження О. Дея (розгляд композиції українських народних пісень), С. Єрмоленко (характеристика різнорівневих мовних особливостей українських народних пісень), Н. Грицак (традиційні структури в казковому тексті), О. Бондар (мовні засоби вираження часу в українських народних казках) та ін.

Новітнім підходом до з’ясування специфіки мовнообразної організації фольклорних текстів вважаємо встановлення різнорівневих закономірностей мовноструктурної, мовнообразної організації творів усної народної словесності, що знайшло втілення у вченні про **текстово-образні універсалії** як структурні, текстотвірні, мовностильові та жанрово закріплені одиниці фольклорних творів [див.: 1]. На прикладі аналізу мови дум

показано принцип дії/використання в усному фольклорному імпровізованому епічному текстотворенні готових, клішованих, традиційно повторюваних різнорівневих мовних структур, що слугували для запам'ятовування, ідентифікації, багаторазового відтворення текстів дум, забезпечували максимальне збереження змісту повідомлюваного, форми вираження думки і водночас сприяли дотриманню характерної епічної тональності фольклорного висловлення. Однією з характерних ознак тексто-образних універсалій визначено їхнє ієрархічне підпорядкування та синкретизм, що важливо для осмислення природи імпровізованого фольклорно-епічного мовотекстотворення. Показово, що використання тексто-образних універсалій для конструювання фольклорних текстів – явище закономірне і мотивоване практичними потребами. Дослідження принципів дії цих закономірностей у процесі творення різних жанрів усної словесності може бути невід'ємним складником наукових пошуків, окремим напрямом лінгвофольклористичних досліджень. Адже, скажімо, народні прикмети, загадки, забавлянки та ін. будуються за своєрідними, специфічними схемами, моделями тощо. Ці моделі є почасти універсальними. Суттєвим видається здійснення порівняльних і зіставних студій, які були б спрямовані на те, щоб виявити національне й універсальне у структурній та семантичній організації подібних конструкцій.

Означено синергетичний напрям лінгвофольклористичних досліджень [див.: 2]. Аналіз словника мови дум засвідчив, що в текстах наявні одиниці, які з сучасного погляду можна кваліфікувати як суржик, ненормативні явища української мови (*споминати, одежа, надівати, город* та ін.). Проте матеріали 11-томного СУМ, "Словаря української мови" за ред. Б. Грінченка переконують, що це споконвічні українські слова народного вжитку, витіснені практикою мовносіїв із різних причин. Тому спостереження за особливостями видозміни / варіювання одиниць мовних рівнів у їх співвіднесенні з сучасними нормами дасть змогу виявити та проаналізувати специфіку руху, зміни мовної системи, установити природу динаміки мовних процесів, засвідчити закономірності мовних змін тощо. Усе це слугуватиме доказом самобутнього розвитку національної мови, фактом її самозбагачення, самозбереження, відновлення, отже, самодієвості.

Мова фольклору – явище складне, багаторівневе, що стосується різних жанрів та форм народної творчості. Це окрема галузь (галузі) духовної інтелектуально-творчої культуродіяльності етносу, що постає як системне явище. Як специфічна сфера відображення дійсності мова народної творчості постає своєрідною картиною світу, національною та органічною за своєю природою. Органічний характер мови народної творчості вбачаємо у її тісному, нерозривному зв'язку з мовносієм, що є її творцем. Тут найдоречнішим буде навести відоме міркування В. фон Гумбольдта, що мова народу є його дух, а дух народу є його мова.

Становлення і виокремлення лінгвофольклористики – процес неминучий. Можливо, виникнуть перетини з етнолінгвістикою, лінгвокультурологією, лінгвонародознавством (хоча й ці науки не виключають одна одну). Безперечно, позитивним вважаємо і зближення та диференціацію наукових пошуків. На базі лінгвофольклористики знайде подальший розвиток фольклорна текстологія тощо.

Підставою для того, щоб уважати мову народної творчості самостійним відгалудженням наукових студій, є чітке бачення її об'єкта і предмета дослідження, завдань, проблем і напрямів. Терміноапарат лінгвофольклористики здебільшого сформований на базі досліджень народнопоетичної творчості – найбільш вивченого її різновиду. Наукові пошуки в означеному напрямку слугуватимуть комплексній розбудові національно-мовних наукових студій.

Це далеко не весь корпус науково-пошукових завдань, що їх охоплює галузь лінгвофольклористики. Означене вище переконує в актуальності, складності та багатоаспектності лінгвофольклористичних студій, у їхній перспективності та доконечній потребі для україністики. Адже результативність подібних пошуків якісно поглибить і водночас різновекторно розширить мовознавчі студії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Беценко Т. Мова думового епосу / Тетяна Беценко. – Суми : Вид-во СумДПУ ім. А. Макаренка, 2008. – 108 с.
2. Беценко Т. Мова українських народних дум у часовому вимірі / Тетяна Беценко // Рідний край. – 2012. – № 2. – С. 83–86.
3. Беценко Т. Текстово-образні універсалії думового епосу : структура, семантика, функції / Тетяна Беценко. – Суми : Вид-во СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2008. – 400 с.
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. – Київ; Ірпінь : Перун, 2001. – 1440 с.
5. Венгранович М. Фольклорный текст в аспекте специфики фольклорной коммуникации / М. Венгранович // Стереотипность и творчество в тексте. – Пермь, 2003. – Вып. 4. – С. 80–90.
6. Венгранович М. Функциально-стилевая специфика фольклорного текста в аспекте экстралингвистической обусловленности / Марина Венгранович // Stylistyka. – 2005. – XIV. – С. 601–614.
7. Войтович В. Українська міфологія / Валерій Войтович. – К. : Либідь, 2002. – 664 с.
8. Данилюк Н. Поетичне слово в українській народній пісні : монографія / Ніна Данилюк. – Луцьк : Волин. націон. університет ім. Лесі Українки, 2010. – 512 с.
9. Єрмоленко С. Я. Мовно-естетичні знаки української культури / С. Я. Єрмоленко. – К. : Інститут української мови НАН України, 2009. – 352 с.
10. Єрмоленко С. Нариси з української словесності (стилістика та культура) / Світлана Єрмоленко. – К. : Довіра, – 1999. – 431 с.
11. Єрмоленко С. Я. Фольклор і літературна мова / С. Я. Єрмоленко. – К. : Наукова думка, 1987. – 242 с.
12. Коваль А. П. Практична стилістика сучасної української мови / А. П. Коваль. – К. : Вища школа, 1978. – 378 с.
13. Колесник Н. Особові імена в українських народних обрядових піснях / Н. Колесник; Автореферат ... канд. філол. наук. – Тернопіль, 1998. – 20 с.
14. Лановик М., Лановик З. Українська усна народна творчість / М. Лановик, З. Лановик. – К. : Знання-прес, 2006. – 591 с.
15. Літературознавча енциклопедія : у двох томах / авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. – К. : Академія, 2007. – Т. 2 – 624 с.
16. Мойсієнко А. Слово в аперцепційній системі поетичного тексту : декодування Шевченкового вірша / А. К. Мойсієнко. – К. : Правда Ярославичів, 2006. – 200 с.
17. Пісні кохання. – К. : Дніпро, 1986. – 367 с.
18. Смик Г. К. Корисні та рідкісні рослини України. Словник-довідник народних назв / Г. К. Смик. – К. : Українська радянська енциклопедія ім. М. Бажана, 1992. – 416 с.
19. Таємна сила слова (заговори, заклинання, замовляння). – К. : Дніпро, 1992. – 120 с.
20. Українська фольклористика. Словник-довідник / укл. і заг. ред. М. Чорнопиского. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2008. – 448 с.

Lingual Folklore Studies as a New Trend in Philology

Tetiana BETSENKO

The article attempts to clarify the concept of "lingual folklore studies", define its goals, object of research as a scientific branch. The terminology of science of folklore language has been described. Problems and new directions for research were outlined. The article justifies the need to single out the said direction of scientific search. According to the linguist, clear vision of research objects and subjects, tasks, issues and direction for scientific thinking can be a ground for considering the language of folklore to be an independent branch of scientific studies. The Lingual folklore terminology base is mostly based on researches of folk poetic creativity. Scientific search in the said direction will facilitate complex development of national lingual scientific studies.

Key words: lingual folklore studies, folklore language, folklore, folklore and song artistic means (tropes, formulas, constructions, elements, structures, symbols).

Стаття надійшла до редколегії 19.08.2015

Прийнята до друку 20.10.2015